



УДК 339.132.2:631.53.01

© 2018

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ «РИНОК НАСІННЯ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР»

С.А. Чехов

кандидат економічних наук

Дослідна станція ефіроолійних та малопоширених сільськогосподарських культур НААН
пров. Березневий, 4, м. Запоріжжя, 69089, Україна; e-mail: sercheh@ukr.net

Надійшла 14.02.2018

Мета. Узагальнити методичні підходи до розуміння сутності ринку, обґрунтувати поняття «ринок насіння олійних культур». **Методи.** Системного узагальнення, абстрактно-логічний, аналізу та синтезу, спостереження, порівняльний. **Результати.** Розглянуто різні підходи до трактування економічної категорії «ринок», «аграрний ринок», наведено погляди на сутність ринку провідних вітчизняних і зарубіжних учених, а також причини та чинники, дія яких зумовлює повноцінне функціонування ринку насіння олійних культур у системі аграрних ринків. Розкрито сутність та обґрунтовано потребу використання поняття «ринок насіння олійних культур», наведено його структуру та функції. Узагальнено зовнішні та внутрішні чинники впливу на подальший розвиток ринку насіння олійних культур. **Висновки.** Ринок насіння олійних культур є складовою частиною внутрішнього ринку продовольства і сировини і виражає економічні відносини, що складаються, з одного боку, між оригінаторами насіння, а з другого — посередниками з продажу і виробниками товарного насіння. Виділення «ринку насіння олійних культур» надасть змогу охарактеризувати специфіку товару ринку, сконцентрувати увагу на вдосконаленні механізмів його функціонування.

Ключові слова: аграрний ринок, ринок насіння, олійні культури, сорти, гібриди.

<https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201808-10>

Ринок насіння займає особливе місце в системі аграрних ринків. Нині ефективність функціонування та перспективи нарощування сировинного сектору і переробної галузі України напряму залежить від використання потенціалу сортових ресурсів, на яких ґрунтується виробничий процес вихідної сировини. Високопродуктивні сучасні сорти і гібриди насіння є основою інтенсифікації вітчизняного сільськогосподарського

виробництва. Аналіз розвитку вітчизняних ринків соняшнику, сої та ріпаку в останні 10 років свідчить про планомірний перехід на інтенсивні технології виробництва і, насамперед, завдяки поєднанню сучасних гібридів і технології їх вирощування. Зростання урожайності олійних культур удвічі забезпечило збільшення сировинної бази, що мотивувало нарощування переробних потужностей у країні.

Збільшується кількість учасників ринку насіння олійних культур, світові насінневі компанії домінують над вітчизняними селекційними установами і фірмами, щороку відбувається оновлення пропозиції насіння, нарощування масштабів його виробництва, переробки на вітчизняних насінневих заводах. Водночас діяльність мережі відповідних державних насінневих інспекцій, розбалансована внаслідок непродуманих реформ і недосконалої нормативно-правової бази, позначається на результатах формування насінневого фонду країни загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної категорії і сутності ринку продукції аграрного сектору постійно перебуває під пильною увагою економістів. Теоретичні основи становлення вітчизняного аграрного ринку закладено в працях відомих учених [1–3]. Різні аспекти розвитку ринку насіння наведено в дослідженнях Л.В. Фадєєва [4]. Дослідження цих учених зосереджені на теоретичних і методологічних аспектах ринку і певних сегментах аграрного ринку. Проте глобалізація економіки у динамічність трансформаційних процесів у світі неодмінно впливають на національні ринки аграрної продукції і відповідним чином формулюють нові завдання, що потребують адаптації і вирішення. В Україні до недавнього часу практично не було досліджень у сфері ринку насіння загалом і ринку насіння олійних культур, зокрема. Недостатньо розкритими залишаються питання якості вітчизняного насіння, інтеграції вітчизняного ринку насіння зі світовим ринком. Важливим є питання взаємодії попиту і пропозиції, формування ціни, а також удосконалення міжгалузевих економічних зв'язків і створення відповідної інфраструктури ринку насіння олійних культур. Важливість теми з погляду аграрного потенціалу вітчизняної економіки потребує подальших досліджень.

Мета досліджень — узагальнити методичні підходи до розуміння сутності ринку, обґрунтувати поняття «ринок насіння олійних культур».

Результати досліджень. Погляди економістів на сутність ринку як економічної категорії різняться, іноді мають протилежний характер. Ринок визначають як сукупність угод купівлі-продажу певних товарів або як місце,

де зустрічаються продавці та покупці товарів або послуг. На думку В.М. Коноплицького, ринок — економічна категорія товарного виробництва, пов'язана з системою економічних відносин, зумовлених способом матеріального виробництва [5]. Ринок є атрибутом стійкості поступального економічного розвитку суспільства, і поступово регульований ринок перетворюється в соціальний інститут. Оскільки ринок є категорією товарного господарства, то йому відповідає певна система економічних відносин [3]. Відомий учений С.В. Мочерний зазначає, що «сучасний ринок — певна сукупність економічних відносин між домашніми господарствами, різними типами фірм та організацій (насамперед великими компаніями) і державою (у тому числі наднаціональними органами) з приводу купівлі товарів та послуг у сфері обігу й механізм забезпечення цього процесу відповідно до законів товарного виробництва і грошового обігу» [6]. В.В. Радаєв пропонує визначення ринку як системи економічних відносин і сукупності інституцій у сфері товарного обороту, за допомогою яких здійснюються акти купівлі-продажу товарів для задоволення потреб споживачів на території країни [7]. Ринок також розглядається як механізм, який сприяє встановленню певних взаємозв'язків між продавцем і покупцем. П. Семюельсон, В. Нордгауз сприймають ринок як механізм, в умовах якого взаємодіють продавці й покупці, результатом якого є визначення ціни товару: «Ринок — це механізм, через який покупці й продавці взаємодіють, щоб визначити ціну та кількість товару» [8].

Ринок урівноважує не тільки попит і пропозицію, а й виробничі можливості та споживчі уподобання, формуючи механізм утворення рівноважних цін на товари. Так, А.А. Мазаракі, В.Д. Лагутін наголошують, що в сучасних умовах ситуація змінюється: необхідною стає фактична збалансованість попиту і пропозиції, що передбачає відповідність кількості, асортименту і якості товарів, пропонованих у сфері торгівлі, попиту покупців (споживачів), який виражається в їхніх конкретних платоспроможних вимогах [9].

Багатоаспектність трактувань ринку І.К. Салімжанов вважає природним, оскільки ринок — явище доволі складне і недостатньо вивчене. На його думку, ринок — це стійкі,

постійно відновлювальні, повторювальні зв'язки (виробничі, торговельні, економічні, технологічні та ін.) між суб'єктами ринкових відносин, але обов'язково опосередковані через механізми вартості, товарно-грошових відносин, механізми ціноутворення, попиту, пропозиції та всіх інших складників сфери обігу товарів [10].

Отже, ринок в узагальненому вигляді розглядається як система товарно-грошових відносин, на які впливають закони товарного виробництва.

Вважаємо, що відповідно до зазначених вище понять ринку найбільш прийнятним для використання у дослідженнях періоду трансформації і глобалізації ринку є таке визначення, в якому товарно-грошові відносини регулюються попитом та пропозицією, коли продавець і покупець укладають угоду на основі взаємоприйнятної ціни.

Ринок як складне, полісистемне утворення має надзвичайно багату структуру. Його складниками є ринки: товарів, капіталу, фінансово-кредитний, валютний, трудових ресурсів, інформації, «тіньовий», а також ринкова інфраструктура. Кожний з перелічених елементів здатний функціонувати у так званому автономному режимі і тому має свою структурну побудову. Всі вони взаємодіють як частина єдиної системи, оскільки органічно пов'язані між собою у становленні та розвитку. Порушення цього взаємозв'язку стає серйозною перешкодою існування повноцінного ринкового середовища [11].

Нині функціонує (за різними підрахунками) понад 20–25 видів ринків, які мають власні специфічні ознаки, особливості розвитку, свої суб'єкти й об'єкти та взаємодіють між собою. Кожний із зазначених ринків можна поділити на підвиди. Дослідження взаємозв'язків цих ринків і визначення ролі кожного з них окремо дає змогу отримати уявлення про економіку загалом. Аграрний ринок є складним і багатограним, оскільки його формують зерновий, олійний, молочний, м'ясний, овочевий, цукробуряковий та інші ринки, де виробники кожного мають своє функціональне призначення, характерні риси та вимоги щодо переробки, зберігання, фасування, пакування, сертифікації, маркування, транспортування, продажу та ін. [12]. На думку В.Т. Дудара, аграрний ринок — організована система

товарно-грошових відносин, метою діяльності якої є відтворення в секторі сільського господарства, збільшення обсягів продажу продукції, яку в ньому виробляють, та забезпечення відновлення і поповнення потрібних у цій сфері чинників і засобів виробництва [13]. Ю.С. Коваленко, враховуючи обмінні процеси інститутів агропромислового комплексу, зазначає, що аграрний ринок — це система установ, методів і ресурсів здійснення обмінних процесів, головним завданням якої є координація й управління агропромисловим виробництвом країни з метою задоволення споживчих потреб її громадян [14].

Виходячи зі зв'язків сільського господарства, ринок насіння олійних культур є складовою частиною аграрного ринку, ринку засобів виробництва, ринку землі, ринку фінансів. Підставою для виділення ринку насіння олійних культур є масштаб виробництва насіння соняшнику, сої, ріпаку для потреб товарного ринку олійних культур, обсяги експортно-імпортних операцій, розширення площ посіву насіння олійних культур в усіх регіонах України, розвиток інфраструктури та маркетингової діяльності його суб'єктів. Цей ринок вирізняється різноманітністю сортів і гібридів насіння олійних культур від великої кількості оригінаторів і продавців, а його вагомість визначається незамінністю насіння соняшнику, сої, ріпаку для функціонування ринку олійних культур та оліє-жирового комплексу країни.

Ринок насіння олійних культур виділяється в окремий на фоні загального ринку сільськогосподарської продукції завдяки певним чинникам: продукція насіння виробляється фахівцями-селекціонерами та агрономі-насіннезнавцями, агротехніка і виробництво кінцевого продукту технологічно схожа, а сам продукт відповідає відповідним стандартам якості (ДСТУ) і споживається в процесі виробництва сільськогосподарської продукції, має відповідний асортимент з різною вартістю та споживчими потребами, не має замінників. Існують певні ризики під час виробництва, зберігання та транспортування. Продукт має сезонність виробництва і реалізації та потребує досконалої логістики і маркетингу.

Основою мотивації економічного розвитку ринку насіння олійних культур на державному рівні є суспільні й національні інтереси:

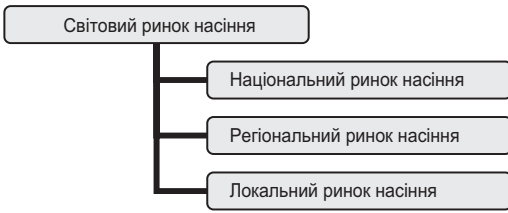


Рис. 1. Структура ринку насіння олійних культур*

* Розроблено автором (для рис. 1 і 2).

продовольча безпека, яка визначається стабільними показниками виробництва, наявністю запасів; наукова організація регулювання конкурентоспроможності насінництва олійних культур на основі системних політичних, економічних, організаційно-технологічних заходів.

Територіальне розміщення виробництва і продажу насіння олійних культур є основою його структуризації. За наявної системи гарантування продовольчої безпеки потрібно зазначити особливості формування та використання насіннєвої продукції. Насіннєвий фонд в Україні формується на національному, регіональному (район, область), локальному (суб'єкти насінництва) рівнях (рис. 1). Консолідація ринків локальних, регіональних формує національний ринок насіння олійних культур, який є складовою частиною загального світового ринку насіння.

Ринок насіння олійних культур є складовою частиною внутрішнього ринку продовольства і сировини та виражає економічні відносини, що складаються, з одного боку, між оригінаторами (селекційними установами) цієї продукції, а з другого, — торговими представниками, виробниками товарного насіння. На обсяг насіння, що представлено виробниками на ринку, впливають стан, розміри і структура виробництва. Нині постачальниками насіння олійних культур є оригінатори, виробники насіння та торгові посередники.

Визначено суб'єкти ринку насіння олійних культур (рис. 2).

До оригінаторів належать компанії та організації, що є заявниками та власниками сортів і гібридів насіння у Державному реєстрі рослин, придатних до поширення в Україні. Виробниками насіння є суб'єкти насінництва — господарства, установи, компанії, що вирощують насіннєвий матеріал

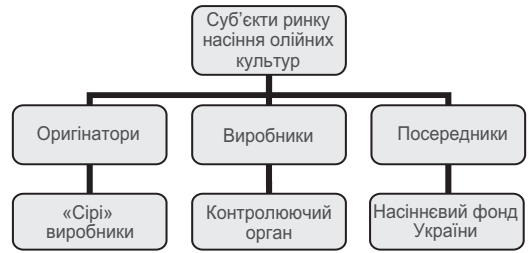


Рис. 2. Суб'єкти ринку насіння олійних культур України

з метою його подальшої реалізації та занесені до Державного реєстру виробників насіння. Посередниками є дистриб'ютери великих іноземних насіннєвих корпорацій, вітчизняних селекційних установ. «Сірі» виробники — ті, що виробляють або продають фальсифікований (підроблений) товар. Контролюючий орган (управління якості насіння) замінив Державну насіннєву інспекцію та відповідає за апробацію, підготовку на наявність до потреби насіння в кожному регіоні країни. Насіннєвий фонд України забезпечує наявність резервів насіння. Держава в особі уповноваженого органу здійснює сертифікацію, моніторинг підготовленого насіння, узагальнює його обсяги використання, формує резервний насіннєвий фонд.

В економічній літературі немає системних досліджень ринку насіння олійних культур, не вживається саме поняття «ринок насіння». Проблеми формування та функціонування ринку насіння олійних культур нині найменше вивчені в Україні. Практично не було комплексного дослідження ринку з погляду кон'юнктури і розвитку інфраструктури. Економічна сутність ринку розкривається визначенням його основних функцій:

- розвиток наукової складової у сфері насінництва та впровадження новітніх досягнень у виробництво;
- формування ефективного конкурентного середовища;
- забезпечення суб'єктів аграрного ринку вихідним матеріалом (насінням) для виробництва товарної продукції через установлення оптимальних пропорцій попиту та пропозиції;
- ціноутворення;
- узгодження інтересів усіх суб'єктів ринку насіння олійних культур;
- державний контроль за використанням

сортів рослин олійних культур та якістю продукції.

Ринок насіння олійних культур — система економічних відносин, які виникають між його суб'єктами у процесі створення, виробництва, підготовки, сертифікації, купівлі-продажу насіння сортів, гібридів олійних культур за умов вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації і кооперації, а також державного контролю за якістю і зберіганням продукції. Ринок насіння олійних культур характеризується пропозицією з боку оригінаторів, виробників і попитом з боку виробників товарного насіння олійних культур, які виступають в ролі покупців.

На практиці існує два види попиту на насіння: потенційний попит, що ґрунтується на обсягах продажів минулих періодів, і конкретний попит, що характеризується конкретними заявками на насіння для здійснення його закупівлі. Потрібною умовою в конкурентному середовищі на ринку насіння олійних культур, за відносно стабільного попиту, є випереджальний тренд пропозиції насіння.

Врівноваження попиту та пропозиції на насіння відбувається завдяки механізму ціноутворення, який діє в умовах вільної конкуренції. Так, якщо попит на насіння перевищує пропозицію, то в умовах конкурентного ринку це призведе до зростання цін на нього. І навпаки, перевищення пропозиції насіння над попитом на нього змушує продавців знижувати ціни.

Сучасний розвиток ринку насіння олійних культур у контексті гарантування продовольчої безпеки держави координується чинними законодавчими та нормативно-правовими актами, які визначають правові, економічні, організаційні засади державної політики у сфері формування продовольчої безпеки.

Ринок насіння олійних культур розвивається під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Зовнішні чинники розвитку ринку насіння олійних культур формуються внаслідок процесів глобалізації економічних відносин та під впливом дії положень у рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Зовнішні чинники розкривають можливості залучення інвестицій для впровадження інноваційних проектів, сприяють розвитку експортного потенціалу суб'єктів ринку насіння

олійних культур. Водночас не в однакових умовах знаходяться вітчизняні і зарубіжні насіннєві компанії на зовнішніх ринках. На вітчизняному насіннєвому ринку олійних культур домінують іноземні технології і селекційні розробки. В аспекті впливу зовнішніх чинників на першому плані — рівень конкуренції. Під впливом внутрішніх чинників (собівартість виробництва насіння, ціна, регуляторна політика) формується конкурентоспроможність суб'єктів ринку насіння олійних культур.

Формування і функціонування ринку насіння олійних культур мають забезпечуватися такими методами:

- стимулювання виробників насіння олійних культур з метою розвитку насіннєвої галузі, збільшення обсягів виробництва їх продукції;
- створення інфраструктури ринку;
- прогноз кон'юнктури ринку.

Ринок насіння соняшнику стрімко розвивається. У Державному реєстрі сортів рослин занесено понад 700 сортів і гібридів соняшнику від 80-ти заявників. При цьому співвідношення іноземних і вітчизняних становить 70:30. Насіння соняшнику є найдешевшою компонентою у заходах щодо збільшення урожайності культури, а відтак і на шляху до підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику. Вітчизняний ринок насіння соняшнику представлений у переважній більшості гібридами, а в меншій кількості — сортами соняшнику вітчизняної й іноземної селекції.

Важливо наголосити на істотних відмінностях між гібридами і сортами соняшнику щодо їх застосування. Використання гібридів першого покоління можливе лише протягом одного сезону, на відміну від сорту, який можна висівати 3 роки поспіль. Гібриди перевищують сорти за показником урожайності і мають численні переваги в агрономічних характеристиках. Отримати гібрид без наявності батьківських компонентів неможливо, і тому закупівля гібридів з метою вирощування товарного соняшнику виробниками відбувається щороку [15].

Вітчизняний ринок насіння сої представлений сортами сої вітчизняної та іноземної селекції. У Державному реєстрі сортів рослин занесено понад 180 сортів сої від

40 заявників. При цьому співвідношення іноземних і вітчизняних сортів становить 60:40. Окремим питанням у контексті ринку насіння сої є застосування на теренах нашої країни сортів ГМО сої, які займають понад 50% посівних площ [16].

Ринок насіння ріпаку є одним із найпотужніших в Україні. Внутрішній ринок насіння ріпаку представлений у переважній більшості гібридами і в меншій кількості сортами ріпаку іноземної і вітчизняної селекції у співвідношенні 80:20. У Державному реєстрі сортів рослин занесено близько 300 гібридів і сортів ріпаку від 70-ти заявників [17].

Соціально-економічне значення ринку насіння олійних культур розкривається через ту роль, яку він відіграє в системі функціонування аграрного ринку країни. *По-перше*, насіння олійних культур як посівний матеріал є головною передумовою

щорічного відтворення процесу зерновиробництва і його не може замінити жодний інший чинник виробництва. *По-друге*, від якісних показників насіннєвого матеріалу значною мірою залежить рівень урожайності олійних культур та якісні показники кінцевого продукту споживання. Отже, насіння олійних культур високої якості є засобом розширеного відтворення і впливає на рівень конкурентоспроможності готової продукції. Від вартості насіння олійних культур залежить рівень витрат на гектар посівної площі, тобто рівень собівартості виробленої продукції олійних культур, що, в свою чергу, позначиться на рівні рентабельності виробленого товарного соняшнику, ріпаку, сої. Важливо зазначити, що генофонд рослин є основою і вихідним матеріалом для реалізації наукових, освітніх, селекційних, екологічних програм країни.

Висновки

Ринок насіння олійних культур характеризується масштабністю і високою насиченістю складників. Він складається з окремих сегментів, які взаємопов'язані між собою та формують його структуру. Кожний окремий сегмент має функції і забезпечує в повному обсязі виконання визначеного виду діяльності. Умовами ефективного функціонування ринку насіння олійних культур є наявність: значної кількості оригінальних насіння задля забезпечення конкурентного середовища;

сертифікованих виробників насіння; платоспроможного споживача; дієвих органів сертифікації, лабораторного супроводу та арбітражу, місця проведення обмінних операцій; досконалої конкуренції та нормативно-правового забезпечення з регулювання відносин. Важливість виокремлення «ринку насіння олійних культур» надасть змогу охарактеризувати специфіку товару ринку, сконцентрувати увагу на розробці нормативно-правової бази саме в цій сфері.

Чехов С.А.

Опытная станция эфиромасличных и малораспространенных сельскохозяйственных культур НААН, пер. Мартовский, 4, г. Запорожье, 69089, Украина; e-mail: sercheh@ukr.net

Теоретические основы понятия «рынок семян масличных культур»

Цель. Обобщить методические подходы к пониманию сущности рынка, обосновать понятие «рынок семян масличных культур». **Методы.** Системного обобщения, абстрактно-логический, анализа и синтеза, наблюдения, сравнительный. **Результаты.** Рассмотрены различные подходы к трактовке экономической категории «рынок», «аграрный рынок», приведены взгляды на сущность рынка ведущих отечественных

и зарубежных ученых, а также причины и факторы, действие которых обуславливает полноценное функционирование рынка семян масличных культур в системе аграрных рынков. Раскрыта сущность и обоснована необходимость использования понятия «рынок семян масличных культур», приведены его структура и функции. Обобщены внешние и внутренние факторы влияния на дальнейшее развитие рынка семян масличных культур. **Выводы.** Рынок семян масличных культур является составной частью внутреннего рынка продовольствия и сырья и выражает экономические отношения, складывающиеся, с одной стороны, между оригинаторами семян, а с другой — посредниками по продаже и производителями товарных семян.

Выделение «рынка семян масличных культур» позволит охарактеризовать специфику товара на рынке, сконцентрировать внимание на совершенствовании механизмов его функционирования.

Ключевые слова: аграрный рынок, рынок семян, масличные культуры, сорта, гибриды.

<https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201808-10>

Chehov S.

Experimental station of essential oilbearing and low-spread plants of NAAS, Martovskyi lane, 4, Zaporizhzhia, 69089, Ukraine; e-mail: sercheh@ukr.net

Theoretical fundamentals of the concept «Market of seeds of oily crops»

The purpose. To generalize methodical approaches to understanding the nature of the market, to justify the concept «Market of seeds of oily crops». **Methods.** System generalization, abstract-logical, analysis and synthesis, observation, relative. **Results.** Various approaches to an economic class “market”, «agrarian market» are

considered, sights at nature of market of leading domestic and foreign scientists, and also the causes and factors which stipulate high-grade operation of market of seeds of oily crops in the system of agrarian markets are brought. The nature is opened and the necessity of use of the concept «Market of seeds of oily crops» is justified, and its structure and functions are brought. External and internal factors are generalized of influence on the further development of market of seeds of oily crops. **Conclusions.** Market of seeds of oily crops is a constituent of home market of food and raw material and expresses economic relations, which develop, on the one hand, between originators of seeds, and on the another — intermediaries on sale and producers of commodity seeds. Implementation of the concept “Market of seeds of oily crops» will allow to characterize specificity of goods in the market, to concentrate attention to perfecting gears of its operation.

Key words: agrarian market, market of seeds, oily crops, varieties, hybrids.

<https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201808-10>

Бібліографія

1. Гайдуцький П.І., Саблук П.Т., Лупенко Ю.О. та ін. Аграрна реформа в Україні; за ред. П.І. Гайдуцького. Київ: ННЦ ІАЕ, 2005. 424 с.
2. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Інститути та інституції у розвитку аграрної сфери економіки. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 169–176.
3. Алексєєнко Л.М. Ринок фінансового капіталу: становлення, проблеми, перспективи розвитку: моногр. Вид. буд-к «Максимум», Тернопіль: Економічна думка, 2004. 424 с.
4. Фадєєв Л.В. Продавать или перерабатывать? *Agroopne*. 2016. № 7 (9). С. 20–24.
5. Коноплицький В., Філіна Г. Це — бізнес: тлумачний словник економічних термінів. Київ: МСП «Альтерпрес», 1996. 448 с.
6. Мочерний С.В. Економічна теорія: посіб. Київ: Вид. центр «Академія», 2003. 656 с.
7. Радаєв В.В. Как организуется рыночное взаимодействие. Москва: Высшая школа экономики, 2010. 60 с.
8. Семюельсон П., Нордгауз В. Мікроекономіка; пер. з англ. Київ: Основи, 1998. 676 с.
9. Мазаракі А.А., Лагутін В.Д. Внутрішній ринок України в умовах дисбалансів між виробництвом і споживанням. *Економіка України*. 2016. № 4 (653). С. 4–19.
10. Салимжанов И.К. Цены и ценообразование: учеб.; под ред. И.К. Салимжанова. Москва: ТК Велби, изд-во «Проспект», 2005. 360 с.
11. Калетнік М.Г. Біопаливо. Продовольча, енергетична та екологічна безпека України: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2010. 516 с.
12. Атамась Г.П. Теоретико-методологічні основи розвитку регіонального овочевого ринку. *Держава та регіони: наук.-виробн. журн. Серія Економіка та підприємництво*. Запоріжжя: ЗІДМУ, 2006. № 6. С. 23–25.
13. Дудар В.Т. Організаційно-економічні засади формування аграрного ринку конкурентоспроможної продукції. *Вісн. Тернопільського держ. екон. ун-ту*. 2006. Вип. 2. С. 129–136.
14. Коваленко Ю.С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні. *Економіка АПК*. 2004. № 3. С. 19–29.
15. Чехов С.А. Функціонування ринку сортів і гібридів соняшнику в Україні. *Економічний прос-тір*. 2015. № 103. С. 105–117.
16. Чехов С.А. Аналіз пропозиції на вітчизняному ринку сої. *Там само*. 2016. № 106. С. 127–134.
17. Чехов С.А. Аналіз пропозиції на вітчизняному ринку ріпаку. *Економічний дискурс*. 2016. № 1. С. 51–60.